

Ægypto, ut constat Exodi 12: *Observabis azyma. In eadem enim ipsa die educam exercitum vestrum de terra Ægypti, et custodietis diem istum in generationes vestras ritu perpetuo.* Et c. 34: *Septem diebus vesceris azymis, sicut præcepi tibi in tempore mensis novorum, mense enim verni temporis egressus es de Ægypto; et idem reperitur Deuter. 16, et subditur: Septem diebus comedes absque fermento afflictionis panem, quoniam in pavore egressus es de Ægypto.* Quando enim Hebræi ea nocte ad exitum se præparabant, cogentibus Ægyptiis, non sunt permisi fermentare panem, et ideo fecerunt panes azymos, quos secum ferrent. In hujus ergo rei memoriam jussi sunt iis diebus quotannis azymis uti. Et hinc dies illi dicti sunt azymorum, vel ex materia et re præcepta, vel ex re repræsentata. Quia vero ex iis diebus non omnes erant festivi, sed primus et ultimus, ideo, licet omnes dicerentur dies azymorum, tamen festum azymorum proprie dicebatur illi duo tantum dies, et in primo eorum dicebatur festum illud incipere, juxta illud Levitici 23: *Quarta decima die mensis ad vesperam Phase Domini est, et quinta decima die mensis hujus solemnitas azymorum Domini est.* At vero festum Paschatis institutum est in memoriam alterius beneficii, quod eadem nocte egressionis ex Ægypto a Deo suscepit Israel, quando Angelus percussit, et primogenitos Ægyptiorum interficiens, pertransibat domos Hebræorum, primogenitos eorum illæsos relinquens, ut constat Exod. 12: *Cum introieritis terram quam Dominus daturus est vobis (ut pollicitus est), observabis caeremonias istas; et cum dixerint vobis filii vestri: Quæ est ista religio? dicetis eis: Victima transitus Domini est, quando transiit super domus filiorum Israel in Ægypto, percutiens Ægyptios, et domos nostras liberans.* Et hinc festivitas illa vocata est *Pascha*, seu *phase*, quæ vox diligenter est a nobis explicanda, quoniam ad ea, quæ dicentur, non parum conducet.

21. *Pascha, seu Phase unâ dictum.*—Existimarunt ergo aliqui, vocem *Pascha* græcam esse, a verbo πάσχειν, quod *pati* significat, quod eo die passus est Dominus. Unde, quod Moyses dixit Exod. 12: *Est enim Pascha Domini,* putant prophetice esse dictum, id est, *Passio Domini*, quod, scilicet, eo die passurus esset Dominus. Ita sentit Tertull., l. Contra Judæos, c. 10; et indicat Iren., l. 4. Contra Hæres., c. 23; et Nazian., orat. 2 de Paschate. Sed hi Patres non sunt ad litteram vocem interpre-

tati, sed mystice. Non enim putarunt carere mysterio, quod eadem vox juxta diversa idiomata varias habeat etymologias, quæ rebus ipsis accommodatæ sint. Re tamen vera vox illa *Phase* hebræa est, et *transitum* significat, ut clare constat ex Exod. 12, a verbo פָּסַח, quod est *transire*. Et sumpta est hæc appellatio a supradicta causa, vel ratione propter quam diximus hanc solemnitate fuisse introductam, in memoriam Angeli percussantis, ut notavit Hieron., Matth. 26. Quanquam Nazian. et Aug. supra putent sumptam esse illam vocem ex transitu populi Israel ex Ægypto in terram promissionis, vel ex transitu per mare Rubrum; sed prior est vera et propria etymologia, ut constat ex citato loco Exodi. Postea vero aliquantulum corrupta est illa vox, sed chaldaica est, ut supra ex Philone citavimus, l. 3 de Vita Moysis.

22. *Vox Phase seu Pascha usurpata quomodo solita.*—Unde intelligitur, hanc vocem primo esse impositam ad significandam totam illam caeremoniam, seu solemnitate cœnæ agni paschalis, ut non obscure indicatur in illis verbis Exodi 12: *Et comedetis festinanter; est enim Phase, id est, transitus Domini;* et Levit. 23: *Quarta decima die mensis ad vesperam, Phase Domini est;* et in eadem significatione dicitur Exod. 34: *Neque residet mane de victima solemnitate Phase.* Hinc vero secundo translaturum est hoc nomen ad significandum ipsum agnum, qui luna decima quarta immolabatur, Exod. 12: *Immolate Phase;* et sic dicitur Marc. 14: *Quo vis, ut paremus tibi, comedere Pascha?* et Luc. 22: *Venit dies azymorum, in quo necesse erat occidi Pascha.* Et in eadem significatione dixit Paul., 1 ad Cor. 15: *Pascha nostrum immolatus est Christus.* Item, 3 Esdræ, capit. 4: *Immolate Pascha.* Ex hac vero duplici significatione duplex alia orta est. Nam imprimis, quia solemnitas Phase conjuncta erat cum festo azymorum, sicut ipsum festum Paschatis interdum diebus azymorum annumeratur (ut diximus), ita etiam dies azymorum nomine Paschatis significantur, Act. 12: *Volens post Pascha, id est post dies azymorum, producere eum populo;* et Luc. 22: *Appropinquabat autem dies festus azymorum, qui dicitur Pascha.* Et eodem modo Joannes, c. 13, diem primum azymorum vocat *diem festum Pasche;* et Matt., c. 26, indifferenter appellare videtur Pascha et azyma, dicens: *Erat autem Pascha et azyma post biduum.* Notavit hoc Beda, Mar.

14, Luc. 22, et in quadam homilia in fer. 3 Dom. Palm., dicens, quamvis *Pascha* proprie significet solum diem immolationis agni, translaturum tamen esse ad significandos dies azymorum. Ex quo tandem translaturum etiam est ad significandas victimas, quæ (ut supra diximus) illis diebus offerri solebant, ex Num. 28; quo sensu dictum videtur Deut. 16: *Immolabis Phase Domino Deo tuo, de ovibus et de bobus.* Ubi Augustinus, in Quæstionibus in Deut., q. 24, dicit hoc esse additum propter sacrificia quæ in diebus azymorum erant immolanda; et Abulensis, 2 p. Defens., c. 8, et expositores communiter. Et eodem modo intelligi potest illud 2 Paralip. 35: *Dederunt sacerdotibus ad faciendum Phase pecora commixtæ duo millia sexcenta, et boves 300;* et infra: *Immolatum est Phase, asperseruntque sacerdotes manu sua sanguinem, et levitæ detraxerunt pelles holocaustorum.* Et in superioribus alia testimonia ex 1 Esdræ 6 explicuimus.

SECTIO III.

Utrum Christus Dominus ultimam cœnam eo tempore celebraverit, quo lege præscriptum erat, atque adeo, an decima quarta luna cœnauerit cum discipulis, et decima quinta sit passus.

1. Statuendum primo est, Christum Dominum ante passionem suam legalem cœnam cum discipulis celebrasse, agnumque paschalem ritu Judaico immolasse et comedisse. Quæ res tam aperta est in Evangelistis, ut mirum sit non defuisse hoc tempore hæreticos, qui eam negarent. Dicunt enim (ut Claud. refert, repetit. 1 de Euchar., c. 7) Christum misisse discipulos primo die azymorum, ut Pascha præpararent, ideoque non posse id intelligi de agno paschali, quia illud tempus jam non erat opportunum ad agnum immolandum et comedendum, cum ante illum diem immolandum esset ac comedendus. Sed et ante hos refert Theophyl., Mat. 26, quosdam hæreticos negasse Christum cœnasse agnum paschalem; qui diverso nitebantur fundamento, scilicet, quia Judæi stantes comedebant agnum; Christus autem legitur recubuisse ad cœnandum.

2. *Christus cum discipulis Phase celebrat.*—Sed hæc sententia est plane hæretica. Nam Mat. 26 aperte dicitur, misisse Christum discipulos ut præpararent Pascha, illudque postea cum eis comedisse. Neque dici potest, *Pascha*, ibi mystice aut in alia significatione summi, tum quia hoc est contra historiæ fidem,

veritatem ac certitudinem, et contra omnium Patrum expositionem; tum etiam quia Christus misit discipulos dicens: *Ite ad civitatem ad quemdam, et dicite ei: Magister dicit: Tempus meum prope est, apud te facio Pascha cum discipulis meis.* Constat ergo *Pascha* ibi proprie summi, quia alias ille alius non intellexisset Christi nuncium. Tum præterea quia Mar. 14 expresse dicitur: *Prima die azymorum, quando Pascha immolabant, dicunt ei discipuli: Quo vis eamus, et paremus tibi, ut manduces Pascha?* Ubi verbum illud: *Quando Pascha immolabant,* necesse est intelligi de agno paschali. Ergo et sequentia, in quibus dicitur ivisse discipulos, et præparasse Pascha, et postea Christum cum eis cœnasse, ut recte exposuit Epiph., hæc. 30, inde etiam argumentum sumens adversus eos qui negabant licere carnes comedere. Et idem est manifestum ex narratione Lucæ, c. 22. Et de hac cœna legali absque ulla dubitatione loquitur Joannes, c. 13, cum dicit: *Et cœna facta;* et Paul., 1 ad Cor. 11, cum ait: *Similiter et calicem, postquam cœnavit, dicens,* ut recte exposuit Concilium Tridentinum, sess. 22, c. 1; et Augustin., tract. 55 in Joann., et l. 3 de Consensu Evang., c. 1; et in sequenti tomo de mysterio Eucharistiæ disputandum est latius. Præterea, hic ritus paschalis erat celeberrimus ac præcipuus inter Judæos, et in divina lege imprimis commendatus (ut bene D. Thomas, in 1 ad Cor. 5, lect. 2), et constat ex adductis sectione præcedenti; ergo verisimile non est, a Christo ritum illum esse prætermisum; aut, si prætermisisset, quomodo non fuisset ei crimen illud a Judæis objectum? Denique fundamentum contrarii erroris nullius momenti est, quia (ut præcedenti sectione exposuimus) *prima dies azymorum*, illis locis non significat decimam quintam lunam, sed decimam quartam.

3. *Objectio.—Responsio Abulens.*—Dices: lege præceptum erat ut die decima agnus adduceretur, et usque ad decimam quartam diem servaretur. Respondetur primo ex Abulensi, Exod. 12, illud non fuisse ita lege statutum, ut ritu perpetuo servaretur; sed tantum pro ea nocte qua Judæi egressi sunt ex Ægypto. Unde, licet illud tradatur 12 Exodi, nunquam tamen repetitur in omnibus aliis locis in quibus illius præcepti mentio fit. Et litteralis ratio reddi potest, quia tunc propter instantem necessitatem oportuit Judæos antea esse præparatos ad hoc sacrificium et ad exitum; postea vero nulla erat hujusmodi

necessitas. Ratio vero mystica est ad præfigurandum Christum, qui die Dominica, quinque diebus ante passionem suam, solemniter ingressurus erat Jerosolymam, tanquam agnus qui ad victimam præparabatur, ut ex Chrysostomo notavit D. Thom., in Catena, Joann., 12; et Beda, hom. in Dominicam Palmarum, tractans verba illa Matt. 21: *Cum appropinquasset Jesus Jerosolymam*, et super idem c. 21 Matt.; et ibidem Anselm., Lyran.; et Gagneus, Joan. 12; et Rupert., lib. 10 in Joan., super c. 10 et 11, et lib. 2 super Exod., c. 6, et lib. 5 de Divinis offic., c. 7. Qui tamen auctores, et multi alii, qui hoc mysterium notant, potius indicant illud præceptum adducendi agnum in domum decima die pertinuisse ad ritum perpetuo servandum in illo sacrificio. Et certe ex verbis Exodi aliud colligi non potest.

4. *Responsio Claudii.*—Quod si hoc ita est, respondendum est cum Claudio supra, fuisse Jerosolymis consuetudinem, ut cives Jerusalem decima die mensis adducerent in domos suas agnos, et pararent cubicula ac cætera necessaria pro advenis et hospitibus qui pene innumeri confluebant, cum nec agnus extra Jerosolymam offerri, nec illuc ante decimam diem venire omnes possent, ut agnos præpararent. Sic igitur peregrini homines postea accedentes (quamvis eadem die decimæ quartæ lunæ Jerosolymam venirent) poterant facile pretio dato domum conducere, et agnum juxta ritum legis decima die adductum invenire, ut Pascha possent celebrare. Quam consuetudinem refert Claud., ex Josepho, lib. 5 de Bello Judaico, c. 45; sed ille liber solis quatuordecim capitibus concluditur, in quibus nulla illius historiæ mentio fit; nonnihil vero indicat lib. 7, c. 17, et per sese est illa historia verisimilis, et iis quæ in Evangelio narrantur consentanea.

5. Ad fundamentum autem aliorum hæreticorum primum negatur, necessarium fuisse agnum comedi stando; deinde dicitur Christum cœnam legalem, et usualem celebrasse, et licet in una recubuerit, in alia stare potuisse, de qua re latius in materia de Eucharistia dicturi sumus.

6. Secundo statuendum est, Christum Dominum interfectum esse die proxime sequenti, postquam legalem cœnam cum discipulis manducavit, ut evidenter ex progressu Evangelii constat. Nam noctu cœnarunt, et statim egressus est ad orandum in horto, ibique comprehensus, et paulo post eodem die de-

num occisus. Unde in canone Missæ dicimus: *Qui pridie quam pateretur, accepit panem*, etc. Quæ verba a tempore Divi Petri dicta esse in missa tradit Hugo Victorin., lib. 2 de Sacram., p. 8, c. ult. In Breviario autem Romano fertur, Alexandrum I illa addidisse. Et hinc fit quæstionem de die mortis Dominicæ conjunctam esse cum quæstione de nocte cœnæ, quæ proxime antecessit.

7. His positis, est celebris sententia Græcorum dicentium Christum decima tertia luna ad vesperam Pascha cœnasse, et luna decima quarta durante fuisse occisum. Ita docet Euthym., Mat. 26; et Niceph., l. 1 Hist., c. 23; et ex antiquioribus Græcis videntur illi favere Chrysost., hom. 82 in Joannem. Interpretans enim verbum illud Joannis 18: *Et ipsi non introierunt in prætorium, ut non contaminarentur, sed ut manducarent Pascha*, per Pascha agnum paschalem intelligit, quem eo (inquit) die comesturi erant; Christus enim pridie fecerat Pascha, ut reseraret cædem suam in Parasceve, quando Pascha secundum antiquam institutionem celebrandum erat. Quæ verba Theophylact. suis commentariis inseruit. Cyril. etiam Alex., l. 12 in Joann., c. 2, nomine Paschæ in illo loco intelligit agnum paschalem. Ex qua interpretatione hæc sententia plane colligitur, præsertim cum ipse dicat: *Quia jam Pascha celebraturi erant*; et infra subjungit: *Sed et illud multo ridiculosius est, quod ut agnum comederent, qui nihil aliud quam Christi mysterium figurabat, earent ne inquinarentur, in ipsam autem veritatem insaniant.* Citari etiam potest Origenes, tract. 35 in Matt., quatenus dicit Christum mortuum esse decima quarta luna, quod etiam affirmat Epiphani., hæret. 50, quanquam in hoc posteriori loco obscurissimis verbis hanc rem explicet. Hujus etiam sententiæ videtur fuisse auctor Quæstionum Novi et Veteris Testamenti, inter opera August., quæst. 94, in fine, adjunctis iis quæ tradit quæst. 55. In commentariis etiam Anselmi super 27 c. Matth., in fine, reperitur hæc sententia, sed videtur certe ab aliquo supposita ea commentarii pars. Quia Ansel., 26 c., in initio, docet contrarium, et in proprio quodam opusculo de fermentato et azymo. Fundamenta potissima hujus sententiæ sunt. Primo, testimonium illud Joannis, c. 13: *Ante diem festum Paschæ*, ex quo habetur, Christum cœnasse cum discipulis suis ante Pascha Judæorum; ergo prævenit saltem uno die. Secundo, quia quando Judæi Christum accusabant coram Pilato, non-

dum comederant Pascha, ut constat ex prædictis verbis Joannis 18, et ex aliis infra tractandis; ergo Christus passus est ante finem vespere lunæ decimæ quartæ, quando Judæi immolaturi erant et comesturi Pascha. Tercio, adjungitur ratio et conjectura. Nam oportuit veritatem respondere figuræ; sed immolatio agni paschalis erat figura sacrificii crucis Christi, juxta id Joannis 17: *Os non comminuetis ea eo*; ergo ut veritas figuræ responderet, sicut agnus immolabatur luna decima quarta ad vesperam, ita eadem decima quarta luna debuit Christus immolari. Unde Leo Papa, sermone 7 de Pass.: *Hostia in hostiam transit, sanguinem sanguis excludit, et legalis festivitas dum mutatur, impletur.* Et Iren., l. 4, c. 23, de Moyse loquens: *Diem (inquit) passionis non ignoravit, sed figurate prænuñtiavit, eum Pascha nominans, et in eadem ipsa die, quæ ante tantum temporis a Moyse prædicata est, passus est Dominus, adimplens Pascha*; et hæc est ratio quare Christus prævenit Pascha Judæorum, scilicet, quia præscivit fore ut in legitimo die Paschæ occideretur. Alia fundamenta, quæ hic afferri solent, tractabimus sectione sequenti.

8. *Decima quarta luna ad vesperam, Phase Christus celebrat.*—Vera tamen sententia est, Christum cœnasse agnum legalem decimæ quarta luna ad vesperam, prout lege præscriptum erat, et consequenter luna decima quinta passum esse. Probatur primo ex Evangelio, Mat. 26, Marc. 14, Luc. 22, ubi dicitur, Christum cœnasse agnum prima die azymorum, in qua (ait Mat.) *accesserunt discipuli ad Jesum, dicentes: Ubi vis paremus tibi comedere Pascha?* et postea subdit: *Vespere autem facto, discumbat cum discipulis.* Non potest autem hic locus intelligi de primo die azymorum, id est, de die decimæ quintæ lunæ ad vesperam, seu ad finem ejus, ut omnes tam Latini quam etiam Græci fatentur, et convincit locus Joann. 13: *Ante diem festum Paschæ*; ergo necesse est intelligi de die decima quarta ad vesperam, quæ erat initium decimæ quintæ, et ideo *prima dies azymorum* vocabatur, a parte totum nominando, ut supra explicatum est. Respondet Euthym., diem decimam tertiam vocatam esse ab iis Evangelistis, *primam diem azymorum*, quia proxime præcedebat illam; sed hoc nulla ratione sustineri potest. Nam dies 13 ita distabat ab azymis, ut in tota illa, neque in aliqua parte illius observari inciperent; quo ergo titulo dici poterat *prima dies azymorum*? Quis

enim ultimam diem Augusti dicat esse primam Septembris, quia proxime antecedit? Aliter respondet, Evangelistas non dicere illum fuisse primum diem azymorum, sed quod instabat prima dies azymorum. Nam verbum græcum ἡλθε, ita commode exponi potest; quam expositionem aliqui etiam tribuunt Chrysostomo, hom. 28 in Matt. Tamen neque est Chrysostomi, neque accommodari potest Evangelistis. Matt. enim nullo verbo utitur, sed simpliciter dicit: *Prima die azymorum accesserunt discipuli.* Ubi evidenter loquitur de die in qua id factum est, quam non potuit vocare *primam azymorum*, quia post illam instabat; quis enim ita loquitur? Marcus vero, magis adhuc rem explicans, inquit: *Prima die azymorum, quando Pascha immolabant.* Lucas vero, qui posuit verbum ἡλθε, prius dixit: *Appropinquabat autem dies festus azymorum*; postea vero, ut significaret illum diem jam advenisse, subdit: *Erat autem dies azymorum, quando Pascha immolabant.* Chrysostomus autem in citato loco potius dicit expresse illum diem vocatum esse *primum azymorum* ab Evangelistis, quia in vespere ejus incipiebat observatio azymorum, et hoc sensu dicit, quod tunc instabat dies azymorum, quia jam illuxerat dies ad eujus vesperam incipiebant azymorum dies; quæ expositio eadem est cum ea quam tradidimus. Quocirca nonnulli Græci, videntes hos Evangelistas nullam pati expositionem, in tantam insaniam inciderunt, teste D. Thoma, in 4, dist. 11, q. 2, a. 2, q. 3, ut dicerent eos errasse, et a Joanne fuisse correctos. Quod non solum hæreticum est, sed etiam humana conjectura incredibile. Si enim Evangelistæ errare possunt, cur potius tres quam unum errasse dicemus, cum præsertim ii clare loquantur, ille vero minime, cumque Matthæus in cœna præsens fuerit, sicut Joannes? nullus ergo erravit, neque est ulla contrarietas, ut postea videbimus.

9. Secundo, ita docent omnes Patres; imprimis Chrysostomus, dicta hom. 82, ita exponit prædicta loca Evangeliorum, quem Theophylact. sequitur. Idemque Chrysostomus, hom. 85 in Matth., expresse dicit, Christum eo die manducasse Pascha, quo lege præscriptum erat; et hom. 82 in Joann., dicit celebrasse Pascha eo die quo antiquitus celebratum erat. Illa enim vox *antiquitus*, plane dicit relationem ad tempus institutionis. Præterea, Theodor., q. 24 in Exod., dicit Christum traditum esse in manus Judæorum in vespera decimæ quartæ lunæ, quan-

do Pascha immolabant. Idem significat Theophil. Alexand., Epistola 7 ad Theodosium, apud Bedam, lib. de Ratione temporum, c. 37, quatenus negat licitum esse nobis solvere jejuniū luna decima tertia, sed observandum esse usque ad decimam quartam, in qua nimirum Christus cœnavit. Idem sentit Victor Antiochenus, quem nuper Latinum reddidit Theodorus Peltanus, nostræ Societatis; nam exponens locum Marci, ita eum intelligit, sicut exposuimus. Denique Origen., tract. 33 in Mat. (si attente legatur), in eadem est sententia. Interpretans enim illa Christi verba: *Scitis quia post biduum Pascha fiet*, dicit ea fuisse dicta a Christo in undecima luna, cum Pascha celebraretur die decima quarta, quæ duobus diebus distabat ab undecima, non computatis extremis. Et inde concludit, Christum traditum esse post illud biduum, sicut ipse prædixerat, et postea subdit Christum passum esse primo die azymorum, cum vespera antecedenti Pascha celebrasset.

10. Ex Latinis vero idem docent Hieronym., Ansel., Beda, Rupertus, ac fere reliqui omnes exponentes Evangelia; et præterea Ambros., epist. 83; August., epist. 86; Cyprian., ser. de Cœna Domini: Anselm., lib. 2 de Imagine mundi, c. 17; Rup., lib. 2 in Exod., cap. 11; et idem sentit Tertul., licet subobscurè, lib. contra Judæos, cap. 8 et 10.

11. Tertio est manifesta ratio, quia Christus in omnibus legem servavit, ut in superioribus tractatum est, et ad hoc propositum tradunt Chrys., dicta hom. 82 in Mat.; et Epiphani., hæres. 51; sed lege præscriptum erat tempus celebrandi Pascha, ut constat Exod. 12, nec licebat tempus illud immutare privata auctoritate. Unde Num. 9 dicitur: *Faciant filii Israel Phase in tempore suo, quarta decima die mensis ad vesperam; et infra: Si quis autem et mundus est, et in itinere non fuit et tamen non fecit Phase, exterminabitur anima illa de populis suis, quia sacrificium Domino non obtulit tempore suo.* Et ibidem, pro iis qui impediti erant illo die, præscribitur dies decima quarta mensis secundi. Quod vero Euth. ait, fuisse prohibitum postponere, non vero anticipare illum diem, et voluntarium est, cum neque auctoritate, neque ratione, neque exemplo probari possit; et improbable, quia quando lex affirmativa certum tempus statuit, vel diem, in quo aliquid faciendum est, sicut pro illo tempore obligat, et neque antea, neque post, ita illo tempore impleri potest, et non antea; præsertim quando circumstantia tem-

poris pertinet ad specialem ritum et cœremoniam actus præcepti, et in specialem sanctificationem et memoriam talis diei posita est, sicut erat in præsentī die decima quarta, ut constat Exod. 12.

12. *Objectio.* — *Responsio.* — Quod si quis tandem dicat Christum fuisse supra legem, respondetur id quidem esse verum quoad obligationem et culpam, non tamen quoad executionem observantiæ legis, quam voluntarie voluit assumere, neque quoad externam speciem transgressionis legis, de qua sine dubio accusatus esset a Judæis, si contra legem Pascha celebrasset, præsertim cum Judas proditor præsens adfuisset. Et hanc rationem eleganter persequitur Gennadius Scholarius, disputans contra Græcos pro defensione Concilii Florentini, cap. 2.

13. *Responsio ad argumenta opposita sententiæ.* — *Dies festus Paschæ quis.* — Ad fundamenta contrariæ sententiæ, primum, locus ille Joannis 13: *Ante diem festum Paschæ, tantum abest ut cæteris Evangelistis contrarius sit, ut potius nostram sententiam confirmet.* Nam si Christus Dominus ante diem festum Paschæ cum discipulis cœnavit, ergo in die festo Paschæ mortuus est. Nam (ut ostendimus) pridie quam pateretur, cœnavit: dies autem festus Paschæ erat decima quinta luna, ut constat Exod. 12, et Levit. 23; ergo cœnavit Christus decima quarta luna. Respondent Græci, diem festum Paschæ appellari illum diem in quo Pascha immolabatur, qui erat decimus quartus; et ideo diem ante illum non fuisse nisi decimum tertium. Sed errant non distinguentes inter diem Paschæ et diem festum Paschæ. Dies enim Paschæ erat ille in quo immolabatur agnus, de quo vere dicitur fuisse decima quarta luna, sed idem ipse dies Paschæ erat ante diem festum Paschæ; nam dies festus indicat illum diem in quo a servilibus operibus vacatur, et omnino divino cultui dicatus est; et hoc modo dies immolationis Paschæ non erat dies festus, quia in eo non erant servilia opera prohibita (ut supra diximus); sequens autem primus dies azymorum erat proprie dies festus Paschæ; nam in eo servilia opera interdicta erant, ut supra etiam dictum est. Et de hoc aperte locutus est Joannes, nam, licet hujusmodi festum inciperet a vespera, tamen quia dies naturalis incipit a media nocte, ideo recte dici potest Joannem locutum esse de die naturali ac festivo, ante quem diem Christus cœnavit eum discipulis; hæc autem ita esse ostendi potest,

primo ex eodem c. 13 Joannis. Refert enim Christum dixisse Judæ: *Quod facis, fac citius*; et subdit, existimasse quosdam ex discipulis, dixisse Christum: *Eme ea quæ opus sunt nobis ad diem festum.* Ex quo intelligimus diem ab ea nocte proximum fuisse diem festum, alioquin nulla fuisset occasio suspicandi, Christum tanta festinatione voluisse ut præpararentur necessaria ad festum, si dies integra adhuc superesset, in qua possent necessaria præparari. Secundo, hoc ipsum confirmatur ex Lev. 23, et Num. 28: *Mense primo, quarta decima die mensis ad vesperam Phase Domini est, et quinta decima die mensis hujus solemnitas azymorum Domini est.* Vere ergo dici poterat Phase esse ante solemnitatem azymorum. Hanc ergo solemnitatem vocavit Joannes *diem festum Paschæ*, quia *Pascha* interdum significat omnes illos dies azymorum, ut supra dixi. Et de primo illorum subditur in eodem loco Levit.: *Dies primus erit vobis celeberrimus, sanctusque; omne opus servile non facietis in eo.* Tertio denique ipsum nomen *festi* hoc præ se fert, et potest exemplo declarari. Quia nunc etiam in Ecclesia festa quoad officium ecclesiasticum incipiunt in primis vespere; et tamen quod in eis fit, recte dicitur fieri ante diem festum, quia propria festivitas et dies naturalis non incipit a vespera, sed a media nocte; sic ergo intelligi potest suo modo servatum esse inter Judæos. Unde, licet quoad legales cœremonias inciperent dies azymorum, sicut alia festa a vespera antecedente, tamen quoad communem usum, non incipiebant usque ad mediam noctem. Et hanc interpretationem indicavit D. Thomas supra, q. 46, a. 9, ad 1, dicens, Joannem computasse dies naturales, quando dixit: *Ante diem festum Paschæ*; et idem docet Joannis; 13 et eandem doctrinam indicavit aliis verbis Cajetanus, super Joannem 13, et Exod. 12, dum distinguit dies legales et usuales Judæorum, dicens illos a vespera in vesperam, hos vero a media nocte in mediam noctem computari, Joannem autem de die usuali fuisse locutum. Aliter etiam dici potest Joannem locutum esse de die artificiali, qui incipit ab ortu solis, et in Scriptura simpliciter vocatur dies, et a nocte distinguitur. De hoc ergo die verissime dictum est, ante illum Christum lavisse pedes discipulorum, quandoquidem nocte quæ illum diem præcessit, munus illud obivit.

14. Aliud testimonium ex Joann. 18 tractandum late est sectione sequenti, ubi ex eodem

ostendimus Christum in die solemnī Paschæ mortuum esse; ex quo etiam convincitur luna decima quarta cœnasse, quod hic intendimus.

15. *Sacrificium agni paschalis, figura Eucharistiæ.* — Ad ultimam conjecturam primo dicitur, sacrificium agni paschalis non minus fuisse figuram eucharistici sacrificii quam crucis, ut docent Sancti Patres, Cyprian., ser. de Cœna Dom., et 1. de Unit. Ecclesiæ; Leo Papa, ser. 7 de Pass. Dom.; Greg., hom. 22 in Evangelia, et alii, quos statim et latius infra in materia de Eucharistia commemorabimus. Cum ergo idem sacrificium agni fuerit figura utriusque sacrificii Christi, cruenti et incruenti, æque profecto repræsentavit utrumque quoad id in quo conveniunt, quodque eis præcipuum est, scilicet, quoad rem oblatam, quæ est agnus immaculatus, qui tollit peccata mundi; quoad ea vero in quibus differunt, non potuit utrumque æque exprimere, sed quoad aliqua repræsentavit unum, quoad alia vero aliud. Unde in ratione sacrificii cruenti similis fuit sacrificio crucis (ut per se constat): in ratione tamen institutionis, et usu, aliisque circumstantiis, magis repræsentavit Eucharistiæ sacrificium. Nam, sicut agnus paschalis institutus est in memoriam transitus Angeli et liberationis Judæorum, ita Eucharistia in memoriam transitus Christi ex hoc mundo, et liberationis hominum; et sicut agnus immolatus cedebat in usum Judæorum, ita Christus incruente immolatus datur in cibum Christianorum, dicente Paulo, 1 ad Cor. 5: *Etenim Pascha nostrum immolatus est Christus.* Præterea, sicut ille agnus comedebatur in pane azymo, ita hic Christus manducatur sub speciebus panis. Sunt etiam multæ aliæ similitudines, quas Sancti Patres citati, præsertim Gregorius late persequitur. Ita ergo quoad temporis circumstantiam magis repræsentavit sacrificium agni, sacrificium Eucharistiæ quam crucis. Unde Gregorius Nazian., orat. 2, de Paschate, dicit imperasse Deum ut agnus luna decima quarta immolaretur, quia tunc Christus daturus erat discipulis suum corpus et sanguinem. Chrysostomus vero, hom. de Prodit. Judæ, et hom. 83 in Mat., dicit Christum luna decima quarta dedisse discipulis Eucharistiam, ut figuram agni paschalis impleret. Adde ex Ambrosio, ep. 83, et Cyprian., ep. 63, per agnum ad vesperam immolatum, præfiguratum esse Christum fuisse immolandum in cruce ad vesperam mundi. Diximus etiam